

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ОЗНАКОЮ СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АДВОКАТСЬКИЙ ЗАХИСТ

Коваленко Марина Сергіївна

адвокатка, кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри правознавства,

Полтавський університет економіки і торгівлі

м. Полтава, Україна

В умовах війни, коли ресурси правової системи зосереджені на питаннях національної безпеки, особливо важливо не допустити звуження змісту та обсягу конституційних прав, передусім принципу недискримінації. Саме адвокатура має відігравати ключову роль у забезпеченні захисту прав осіб незалежно від наявності будь-яких захищених ознак, використовуючи міжнародні стандарти, закріплені у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), рекомендаціях Ради Європи та принципах міжнародного гуманітарного права, що підкреслює потребу у формуванні системної адвокатської практики в цій сфері.

Воєнний стан посилює вразливість ЛГБТІ-спільноти, яка стикається не лише з ризиками, притаманними всьому населенню, а й з додатковими формами упередженого ставлення, стигматизації та порушення права на рівність.

Автори Нікітенко Л.О. та Довгань Б.В. у своїй публікації «Дискримінація за ознакою гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації» надають правовий аналіз таким особливо вразливим групам, детально розрізняючи поняття статі, гендеру, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації, виокремлюють сутнісні моделі та правову природу дискримінації, що має місце в релігійному, освітньому та соціальному контекстах України. Вчені підкреслюють, що відсутність чітких законодавчих дефініцій і соціальних механізмів робить ЛГБТІ-спільноту особливо вразливими до суспільної нерівності, і акцентують на необхідності впровадження нормативних стандартів, заснованих на міжнародних доктринах. Вони наголошують на важливості посилення законодавчого захисту та створення механізмів доступу до правосуддя задля забезпечення реальної рівності для ЛГБТІ-людей в Україні [1].

Міжнародне законодавство у сфері захисту прав людини спрямоване на боротьбу з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації

та гендерної ідентичності шляхом закріплення універсальних стандартів рівності та заборони будь-яких форм упередженого ставлення. Ключове значення мають акти Організації Об'єднаних Націй, зокрема Загальна декларація прав людини [2] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [3], які гарантують право на рівність перед законом і недискримінацію. Рада Європи через Європейську конвенцію з прав людини [4] та практику ЄСПЛ забезпечує конкретні механізми захисту, визнаючи переслідування за цими ознаками порушенням статей про повагу до приватного життя та заборону дискримінації. Додатково, Європейський Союз у своїх директивах і Рамковому рішенні Ради ЄС 2008/913/ІНА закріплює зобов'язання держав боротися з гомофобією, трансфобією та злочинами на ґрунті ненависті [5]. Важливим орієнтиром стали й Принципи Джок'якарта [6], що деталізують застосування міжнародних стандартів прав людини до ЛГБТІ-осіб, а також Рекомендація CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи, яка зобов'язує держави-учасниці гарантувати захист від дискримінації за цими ознаками у всіх сферах суспільного життя [7].

Важливим кроком стало затвердження Кабінетом Міністрів України Дорожньої карти з питань верховенства права, яка передбачає низку реформ у сфері прав людини, що конкретно відповідають міжнародним стандартам недискримінації. Зокрема, документ прямо зобов'язує уряд впровадити в українське законодавство кримінальну та адміністративну відповідальність за дискримінацію і злочини на ґрунті нетерпимості «за ознаками гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації». Передбачено також введення обліку таких злочинів та гарантування безоплатної вторинної правової допомоги їхнім жертвам. Крім того, дорожня карта передбачає запровадження інституту реєстрованих партнерств, щоб надати ЛГБТІК+ особам рівні права в сімейно-правовій сфері [8].

В Україні досі немає окремого закону про заборону дискримінації за сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, тож відповідний перелік ознак захисту обмежений. Положення статті 161 Кримінального кодексу України визначає расу, віросповідання тощо, але не вказані вище ознаки. Наразі у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 13597 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації», положення якого мають забезпечити захист всіх груп, шляхом встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності, однак строки набуття його чинності залишаються невідомі [9].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає професійні права і обов'язки адвокатів. Згідно зі статтями 21–22 адвокат зобов'язаний дотримуватися адвокатської присяги, етики та не має права відмовляти у правничій допомозі (за винятком випадків, чітко передбачених законом). Отже, адвокат не може відмовити захищати ЛГБТІК-особу лише через її ідентичність. Стаття 23 закріплює гарантії діяльності адвокатів. Зокрема, пункт 3 цього статті наказує органам влади та посадовцям, що взаємодіють з адвокатами, «дотримуватися вимог Конституції, законів України, Конвенції про захист прав людини... та практики ЄСПЛ». Це означає, що офіційні особи мають поважати права ЛГБТІК-клієнтів так само, як і решти громадян, з урахуванням рішень Європейського суду. Таким чином, існуюче українське право окреслює загальні рамки для захисту будь-якого клієнта, включаючи ЛГБТІК+ [10].

Не можна не зазначити про рішення Деснянського районного суду від 10 червня 2025 року, що має прецедентне значення, оскільки створює перший судовий кейс визнання фактичного сімейного статусу одностатевої пари в Україні. Це не лише вирішення конкретної ситуації, а й сигнал для системи правосуддя: національні суди здатні застосовувати права людини, реалізовані у міжнародній практиці, навіть без прямого законодавчого визнання. Подібні рішення здатні стати основою для послідовного нарощення стандартів рівного захисту прав в Україні [11].

Таким чином, незважаючи на воєнний стан, Україна має притримуватись своїх міжнародних зобов'язань з прав людини. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» прямо вимагає, щоб державні органи, представники адвокатури дотримувалися Конституції, законів і практики ЄСПЛ. Це включає рівність усіх клієнтів перед законом. Саме адвокатура повинна стояти на захисті всіх вразливих груп, в тому числі й прав ЛГБТІК+ , залучаючи міжнародні інструменти.

Адвокати та правозахисники мають активно відстоювати право на недискримінацію: це стосується як безпосередньої допомоги потерпілим, так і стратегічних ініціатив, підтримка яких повинна стати пріоритетом держави.

Література

1. Нікітенко Л. О., Довгань Б. В. Дискримінація за ознакою гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/14.pdf

2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: підписана 4 листопада 1950 р. Рада Європи. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

5. Рамкове рішення Ради ЄС 2008/913/JHA про боротьбу з певними формами та проявами расизму і ксенофобії за допомогою кримінального права від 28 листопада 2008 р. Official Journal of the European Union. L 328/55. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008F0913>

6. Принципи застосування міжнародного права у сфері сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (Принципи Джок'якарта). Прийняті у м. Джок'якарта (Індонезія) у березні 2007 р. URL: <https://yogyakartaprinciples.org/>

7. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010. Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cf40a

8. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС” : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80> (дата звернення: 01.09.2025)/

9. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації від 04.08.2025 № 13597. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56933>

10. Закон України № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 01.09.2025).

11.Рішення Деснянського районного суду міста Києва по справі № 754/12856/24 від 10 червня 2025 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128012542> (дата звернення: 01.09.2025)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-11>

РОЛЬ АДВОКАТУРИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ МЕШКАНЦІВ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коросьд Сергій Олександрович

доктор юридичних наук, професор,

виконуючий обов'язки президента,

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

Як відомо, Конституція України забороняє обмеження права на судовий захист навіть в умовах воєнного стану (ст.ст. 55, 64). При цьому, в умовах воєнного стану судочинство продовжує здійснюватися відповідно до існуючого порядку, визначеного процесуальним законом, який не передбачає особливостей провадження у судових справах у зв'язку із воєнним станом. Проте виконання учасниками справи вимог, передбачених процесуальним законом (передусім подача відповідної заяви безпосередньо до суду чи надіслання її засобами поштового зв'язку з метою ініціювання судового провадження; прибуття до суду для участі в судовому засіданні та до державних органів з метою подальшого виконання рішення суду тощо) є утрудненим (а в більшості випадків неможливим) для мешканців тимчасово окупованої території України і території ведення бойових дій, на яких в умовах воєнного стану функціонування судів було припинено. Тобто для мешканців зазначених територій доступ до правосуддя є обмеженим, а відтак й реалізація права на судовий захист є обмеженою або взагалі неможливою [1]. І це при тому, що судовий порядок для таких осіб залишається єдиним для встановлення фактів народження дітей та смерті родичів на зазначених територіях (ст. 317 ЦПК України), що є необхідним для подальшої державної реєстрації цих фактів в органах РАЦС України і отримання свідоцтва про народження або смерть державного (українського) зразка [2]. В свою чергу, Стратегією